

Neko dopisovanje kot pomemben zgodovinski vir o odnosih med Srbi in Slovenci

Življenje vsakega naroda je širše od politike. Politika sicer lahko bistveno vpliva na usodo naroda, vendar je ne more v celoti določiti. Politična zgodovina postavlja v ospredje okvir in pušča ob strani tista področja, ki so bistvo življenja vsakega naroda; področja, po katerih se prepozna kot posebnost med drugimi narodi: kulturno in družbeno področje. Politika, nato pa tudi njena zgodovina, ki skuša prevladovati nad tem bistvom naroda, namesto da bi izhajala iz njega, se nujno spreminja v napačno projekcijo razvoja vsakega naroda in še posebej njegovih odnosov z drugimi narodi. Na to resnico nas opozarja knjiga, ki je več kot pomemben vir o boju Slovencev za ohranitev narodne individualnosti, o njihovih odnosih s Srbi in o razumevanju jugoslovanske države, ki naj bi jim bila skupna. V tem pogledu je knjiga, o kateri bomo govorili, prava mala zakladnica.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti je leta 1990 v Ljubljani izdala kot deseto knjigo svoje zbirke Korespondence pomembnih Slovencev knjigo Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem. Za tisk jo je izvrstno pripravil prof. dr. Janez Rotar. Pisma so objavljena v jeziku in pisavi dopisovalcev. V Uvodniku so označene tri glavne vsebinske ravni dopisovanja: osebna, jezikovna in narodno kulturna. Opombe ob pisem so male študije, nekatere pa so briljantne miniature, pomembne za lingvistiko, sociologijo, psihologijo osebnosti, mentaliteto naroda ter kulturne in politične odnose med Srbi in Slovenci. Vsebujejo skice za življenjepise dveh vidnih ustvarjalcev srbske in slovenske kulture. Prek njih sta se ti dve kulturi vsaka zase na najboljši način predstavili svetu in se približali njegovim univerzalnim vrednotam. Dva tako različna, a tako dolgo povezana človeka.

Dopisovanje med Aleksandrom Belićem (1876–1960) in Franom Ramovšem (1890–1952) je trajalo 33 let. Prvo pismo je poslal Belić Ramovšu v drugi polovici januarja 1919. leta, zadnjega pa 22. avgusta 1952, neposredno pred Ramovšev smrtjo (16. septembra 1952). Knjižnica Slovenske akademije znanosti in umetnosti hrani 95 pisem Ramovšu. Nanašajo se na različne tematske kroge: Na univerzitetne profesorje, na težavno ustvarjanje akademije v Ljubljani, na tiskanje Belićevih znanstvenih publikacij v ljubljanski Učiteljski tiskarni, na tekoča vprašanja slavistične znanosti v Jugoslaviji in v svetu, na politične dogodke, med katerimi so začetek 2. svetovne vojne, osvoboditev in vzpostavljanje nove oblasti.

Arhiv Srbske akademije znanosti in umetnosti hrani 80 Ramovševih pisem Beliću. Manjka več pisem, v katerih je Ramovš oblikoval svoje pripombe ob branju tiskarskih odtisov Belićevih del, in pisma, ki se nanašajo na ustanavljanje Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Osebna raven vsestransko pomembnega dopisovanja med Belićem in Ramovšem sega tudi v drugi dve ravni: jezikovno in narodno kulturno. Zanimiva pa je tudi sama po sebi. Belić in Ramovš sta dva različna duhova, dva temperameta,

* Latinka Perović, doktorica zgodovinskih znanosti, raziskovalni svetnik

a tudi pripadnika dveh različnih kultur. Belić je bil aktivistične narave in je šel v širino: lingvistika, v njenem okviru pa cela pahljača vprašanj, nato pedagoško delo, popularizacija znanosti, organizacija znanstvenega in kulturnega življenja, politika. Ramovš je bil premišljuječa osebnost, gibal se je na ožjem prostoru, šel pa je v globino. Do vsega je imel kritično razdaljo, tudi do predmeta svoje znanosti. Podpiral je Belića v njegovih velikih znanstvenih namerah, a sam je bil skeptik. Vašo idejo, je pisal Beliću, o življenju jezika, ki jo mislite objaviti v nemškem jeziku, od srca pozdravljam. Res je, da je še toliko in toliko nerešenih (in rad vam priznam, mislim celo, nerešljivih) jezikovnih problemov, da je vsak prispevek, vsak nov pogled in vidik dobrodošel... (14. 6. 1935). Ob tem je bil Ramovš nasprotnik vsake mistifikacije v znanosti. To se posebno vidi v njegovem odnosu do ruske lingvistične šole. Ta šola diši po srednjeveški sholastiki in dogmatiki, je pisal Beliću. To je filozofija, tipična za rusko-azijsko-mističnega človeka, ki gleda v oblake ter vidi in občuti vse mogoče stvari, katerih na zemlji ni. Evropejec mora, tako je pisal ob isti priložnosti, biti pozoren na globoke misli Rusov, a mora zavreči njihove neresne zamisli (2. 9. 1933).

Belić je bil velik organizator in se ni izmikal manifestacijam, Ramovš je čutil odpor do vsega zunanega. To je bila posledica njegove depresije, pa tudi njegove gospodarne uporabe energije in časa. Ob pogostih lingvističnih kongresih je pisal Beliću: tudi Slovani se moramo naučiti tega, da manj diskutiramo in filozofiramo in da več naredimo, sicer nas bo zadela usoda, ki je vnaprej določena vsakemu planščiku (11. 1. 1939).

V nedvomno osebno prijateljstvo pa so se vrvale tudi razlike, ki so izhajale ne le iz značaja teh dveh ljudi, temveč tudi iz njunega družbenega položaja. Še več, iz različne zgodovinske izkušnje in položaja njunih narodov, ki sta se znašla v skupni državi. Te razlike so izrazite posebno v pismih iz časa med obema vojnama, pa tudi v tistih iz povojnih let.

Belić je bil v središču države, kot znanstvenik svetovnega slovesa je imel trden položaj ne le v znanosti, temveč tudi v organizaciji znanstvenega in kulturnega življenja. Ves čas je bil na čelu dveh lingvističnih časopisov v Beogradu – Jugoslovanskega filologa in Našega jezika. Na mestu predsednika Srbske akademije znanosti in umetnosti je bil od leta 1937, s prekinitvijo med 2. svetovno vojno do svoje smrti. V obeh Jugoslavijah je bil Belić institucija. Njegovih jubilejev so se vedno spominjali: 1921–25. obletnica dela, 1937–40. obletnica dela, 1946–70. obletnica rojstva, 1949–50. obletnica dela in 1951–75. obletnica rojstva.

Belića so obsipali s častmi, ne le doma, temveč tudi v tujini. Po 2. svetovni vojni je postal častni doktor v Moskvi, v Pragi in v Glasgowu...

V osebnem odnosu do Ramovša je bil Belić preveč ležeren, pogosto drobnjarski, pa tudi brezobziren. Zasipal ga je z najrazličnejšimi zahtevami. Današnji bralec se ne more znebiti vtisa, da je tega, poleg Kopitarja in Miklošiča, največjega slavista, ki so ga Slovenci dali svetu, obravnaval kot svojega sekretarja.

Ramovš je bil štirinajst let mlajši od Belića. Veliko je dal na obliko in strogo je spoštoval tradicionalno univerzitetno hierarhističnost. Njegova pisma Beliću so polna spoštljivosti. Kadar je bila prizadeta njegova osebna in znanstvena integriteta, ni odgovarjal na pisma. Belić se je vedno prvi oglasil, da bi izgladil nesporazum in vedno manj elegantno, bolj na način človeka, ki ima moč: da se zavzame za odlikovanje Ramovša s Karadjordjevo zvezdo IV. reda ali da ga povabi kot predavatelja za cikel predavanj na Kolarčevi univerzi.

Ramovš je kazal do Belića veliko mero strpnosti, ki se, kot pravi Rotar, »s stališča patriarhalnega občevanja lahko zdi podrejeno, odvisno, prilagodljivo«. Na

Belićevo zahtevo je celo pristal na to, da se zadrži knjiga R. F. Mikuša A propos de la syntagmatique du professeur a Belić. Čeprav je to kritiko Belićeve knjige O jezičkoj prirodi in jezičkom razvitku (1941) napisal znanstvenik velikega formata, ki je, kot za Mikuša pravi M. Kravar »veliko bolj znan v svetu kot v slovenskem okolju«, je dal Ramovš pisno izjavo – Pojasnilo, v kateri je razlagal, kako je sploh prišlo do tega, da se je Mikuševa knjiga pojavila v izdaji Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Ramovš kot veliki znanstvenik, neodvisna zelo izrazita osebnost, niti v svojem delu niti v svoji naravi ni imel nobenega razloga za kakršno koli vrsto podrejenosti in odvisnosti. Politično je bil prej neupogljiv kot prilagodljiv. Ko mu je Belić (3. 10. 1947) v pripravah za slavistični kongres v Moskvi napisal: »Mislim, da mora biti med vašimi ljudmi tudi Boris Zihel!« (partijski ideolog, L. P.), pomočnik prosvetnega ministra LR Slovenije, pa ga je obvestil, da iz delegacije odpadeta slovenska slavista prof. Milko Kos in France Stele, je Ramovš mirno sporočil Beliću, »naj sprejme na znanje, da v takih okoliščinah tudi sam ne bo sodeloval na kongresu« (2. 12. 1947).

Kljub vsemu sta osebno prijateljstvo in znanstveno sodelovanje med Belićem in Ramovšem trajala več kot tri desetletja. Povezovala ju je znanost. Kot dve najvidnejši osebnosti slavistične znanosti med Srbi in Slovenci sta s svojim delom presegala narodnostne in jugoslovanske okvire in sta bila tako vezana drug na drugega. Dopolnjevala sta se. Belić se je opiral na intuicijo in logično kombinatoriko, Ramovš je bil izrazit analitik. Kot znanstvenika sta drug drugega globoko cenila.

Dopisovalca sta najbolj enakopravna na jezikovni ravni. Pa vendar je Belić več iskal in več dobil. Priznaval je, da ima v Jugoslaviji samo v Ramovšu enakovrednega sogovornika na znanstvenem področju. »Vi veste, je pisal Belić Ramovšu, kako mi je bilo vedno drago, da z vami vzdržujem duhovne stike, ker ste Vi edini v Jugoslaviji, na čigar mnenje nekaj dam« (5. 8. 1932).

Belić je verjel v znanstveno in človeško zanesljivost Ramovševe sodbe: »Vaše besede bodo morda edino priznanje za prizadevanja o dvojini. Tako sva se naučila, da delava za neke prihodnje rodove! Te besede so mi dragocene in ljube, ker prihajajo od vas: dobro namreč vem, da bi prijatelju zamolčali, če nečesa ne bi odobraval, nikdar pa ne bi govorili tistega, česar ne mislite. Zato se vam iskreno in prisrčno zahvaljujem« (7. 9. 1932).

Beliću ni bilo le do Ramovševega mnenja o njegovih objavljenih delih, temveč tudi do sodelovanja v njihovem nastajanju. »Želel bi vam ta dva odlomka poslati na korekturnih listih s prošnjo, da ob strani zapišete svoje pripombe (v opombi je zapisal: strogo in brez ozirov – L. P.). Šele potem bom strani prelomil. Zato bi bilo potrebno, da mi jih hitro vrnete. Prosim vas, da mi sporočite, ali ste pripravljene to narediti. Vi dobro veste, kako je človek v naši državi v takih stvareh prepuščen sam sebi; pa bi se želel tako preko korekturnih pol z vami malo pogovoriti o teh stvareh« (25. 1. 1941).

Iz dopisovanja se ve, da se je Ramovš na te prošnje rad odzval. »Samo po sebi se razume«, je odgovarjal Ramovš na prejšnje Belićevo pismo, »da bom rad prebral in preštudiral tiste dele, ki bodo namenjeni ‚glasovom‘ in prosim vas, da mi jih takoj pošljete, ko bodo v korekturnih listih. Prebral jih bom in takoj tudi vrnil, da zaradi tega ne bo zastoja« (2. 2. 1941). Na žalost se ne ve, kakšen vpliv so imele Ramovševe pripombe na končno oblikovanje Belićevega dela, ker prav ta pisma v Belićevi zapuščini niso ohranjena.

Ramovš pa je s svoje strani postavljaj Belića na zelo visoko mesto v slavistiki,

zlasti v srbski kulturi. Ob proslavi 40. obletnice Beličevega dela mu Ramovš piše, kako je pomembno, da so »lahko Srbi proslavljali v istem mesecu dva izmed svojih, za narodni in kulturni napredek najbolj zaslužnih mož: Vuka in Vas, ki sta povezana z delom na istem področju. Menim, da to ni slučajno, temveč je po notranji logiki utemeljena potreba« (22. 11. 1937).

Besede velikega priznanja je Ramovš poslal Beliču tudi ob 50. obletnici njegovega dela. Pri tem, ko ga je pohvalil kot znanstvenika, mu Ramovš piše: »Pred očmi imam veliko vrsto vaših študij, monografij, razprav in strogo kritičnih spisov. Vsak naslov pomeni napredek v lingvistični in zlasti v slavistični znanosti . . . slovenski jezikovni material vam je dajal odlično podlago za stalno napredovanje v vašem delu, najsi bo to strukturalna lingvistika ali psihološko lingvistično proučevanje snovi, povsod ste mojster v povezovanju, predpostavljajanju in sklepanju«. V istem času je Ramovš pisal Beliču: »Za organizacijo srbskih kulturnih teženj pomeni vaše delo epoho in simbol. To velja za ves čas med obema vojnama, kot tudi za novi čas, ker vedno kot glavni organizator vodite vse znanstveno delo Srbske akademije znanosti. Za to najbolj naporno delo, od katerega bodo imeli koristi sedanji in bodoči rodovi, Vam gre velika in nesebična hvala« (24. 10. 1949).

Te besede ne bi mogle pustiti Beliča ravnodušnega, tudi če bi jih izrekel kdo drug. Ko pa so prišle od Ramovša, so celo splošno sprejetemu, slavnemu in samozavestnemu Beliču vzbudile občutek, da je nekaj dolžan in da ga rahlo peče vest Vaša čestitka, je odgovoril Ramovšu, in ljubeznive besede, s katerimi ste jo napolnili, so mi priklicali pred oči skoraj trideset let najinega neskajljenega prijateljstva in vzajemnega spoštovanja. Vi veste, s kakšnim zanimanjem in s kakšno ljubeznijo spremljam vse, kar delate, in kako težko mi je, kadar slišim, da vas bolezen ali kaj drugega ovira pri vašem delu. Vem, da tudi Vi spremljate moje delo in da vaše besede o njem niso prazna konvencionalnost, ker je niste sposobni. Zato mi je Vaša čestitka dvakrat bolj draga: ker prihaja od prijatelja in ker prihaja do človeka, kateremu je resnica največji prijatelj. Zelo vesel bi bil, ko bi lahko v teh dneh videl tudi Vas in morda gospo Albo (žena Frana Ramovša) med svojimi starimi dobrimi prijatelji; toda po krivdi prirediteljev ni bil povabljen nihče zunaj Beograda, vsaj do neke mere mi je to nadomestilo vaše prijazno pismo« (1. 11. 1949).

Če so osebno raven dopisovanja Ramovš–Belič določale razlike v njunih značajih, lingvistično raven pa je prežemala znanstvena vzajemnost, odseva kulturno nacionalna raven dve različni pojmovanji države, v kateri so se Srbi in Slovenci znašli ob koncu 1. svetovne vojne. Prav ta kulturno jezikovna plast v odnosih med obema narodoma priča o tem, da se njuna drama v jugoslovanski državi ne dogaja do konca v prvi otipljivi plasti – politiki. Slovenci bodo povedali, ali obstaja nekaj, česar pri Srbih niso razumeli. Toda dopisovanje med Ramovšem in Beličem jasno odkriva, česa Srbi, in to tudi tisti najpomembnejši med njimi, niso hoteli razumeti pri Slovencih.

Niti tako velik in širok duh med Slovenci, kot je bil Ramovš, ali pa prav zato, ker je bil tak, ni mogel pristati na možnost, da se v novem državnem okviru izgubi slovenski jezik. Toliko bolj zato, ker so se Slovenci s pomočjo jezika v Avstro-Ogrski ohranili kot narod. Razvoja jezika pa ni brez ustreznih institucij: predvsem univerze in akademije znanosti.

Ramovš je izgubljal veliko energije za organiziranje dela na mladi univerzi v Ljubljani. Tudi v boju za ustanovitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti si ta znanstvenik velikega formata in človek zelo krhkega zdravja ni prizanašal. Bil je globoko prepričan o kulturnem in znanstvenem pomenu akademije oziroma

njene vloge v ohranjanju nacionalne individualnosti slovenskega naroda, ki se je znašel v novi državi skupaj z drugimi narodi. Poleg tega so mnogi deli tega naroda ostali zunaj okvira nove države. Kaj je za Ramovša pomenilo ustanavljanje akademije, morda najbolje povedo besede njegovega sina, komponista Primoža Ramovša: »Bil je eden od glavnih ustanoviteljev Slovenske akademije znanosti in umetnosti, sedemnajst let se je boril zanj, pri nas doma je bila ustanovitev akademije družinski dogodek, akademija nam je bila nekaj drugega kot povprečnemu Slovincu, čeprav kulturniku. Z njo smo živeli, bila je očetov otrok, pojem, ne ustanova.«

Odpor Beograda, zlasti Beličeva nenaklonjenost do univerze in akademije v Ljubljani, so morali povzročati grenkobo. Ramovšu jo je uspelo zadrževati. V prizadevanju, da neguje in ohranja osebno prijateljstvo, da vzdržuje in razvija znanstveno sodelovanje z Beličem, je bil prav tako potrpežljiv in vztrajen kot v težnji, da organizira delo univerze in ustanovi akademijo.

Kot znanstvenik je bil Ramovš zagovornik nadslovenske širine slavistične znanosti in se je izrekal za univerzalnost lingvistike. Ko je po prvi svetovni vojni prenehal izhajati *Archiv für slavische Philologie*, ki ga je od 1876. leta na Dunaju izdajal Vatroslav Jagić, se je Ramovšu zdelo normalno, da njegovo vlogo prevzame Južnoslovanski filolog, katerega prvo in edino število je izdal Belič tik pred vojno. Predlagal je celo, da se deloma v tem listu utopi tudi *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*. O tem je pisal Beliču: »Ako bi ta organ, ki ga imate Vi v mislih, bil dovolj obsežen, bi samo po sebi naš časopis mogel opustiti predel za jezik, ki bi – ako bi bila to seveda tudi vaša želja – enostavno prešel v glavni organ. Obseg tega pa naj ne bi bil vezan le na slavistično vejo, marveč na splošno lingvistiko, to je tudi na komparativno, germansko romansko etc. in le lingvistiko, ne pa tudi literarno zgodovino. Njegov jezik bi mogel biti neki slovenski ali pa tudi francoski jezik. Urediti bi ga bilo treba skratka tako, da bi bil dostopen vsemu znanstvenemu svetu« (7. 4. 1920).

To Ramovševo pripravljenost so preprečevale težnje, da se državna enotnost utrdi tudi s kulturno in jezikovno enotnostjo jugoslovanskih narodov. Beličeve zahteve, da se slovenska bibliografija objavlja v Južnoslovanskem filologu, so bile potrditev teh teženj. Opozorila, da Slovenci ne smejo pristati na nobene rešitve, ki bi ogrožale njihovo pravico do lastnega jezika, so prišle najprej od Jagića in nato od Murka.

Izzvan s članki Rešetarja v Novi Evropi, dr. P. Bulata v Njivi in z nastopnim govorom Pavla Popovića v Srbski akademiji znanosti in umetnosti, objavljenem v *Glasu*, je Jagić pisal Ramovšu: »Vse te razprave zadevajo neko vprašanje, ki mora predvsem zanimati Slovence, njihove literature in znanstvenike, torej tudi vas... Kot bi sami vedeli, če bi imeli vse te razprave pri roki, gre za to, da se kot posledica naše politične združitve zahteva tudi književna, torej prav jezikovna združitve. Naj vam takoj izrazim svoje prepričanje. Mislim, da ni niti potrebno niti se sme zahtevati od Slovencev, da se odpovedo svojemu jeziku, da torej prenehajo biti posebna narodna individualnost, pa če se boste imenovali plemo, narod ali kakor koli... Prav zato bi želel, da se Slovenci odzovejo na to vprašanje in da odkrito rečejo: bobu bob in popu pop. Seveda to ni le filološko vprašanje, ni vprašanje slovnice, k temu vprašanju se pristopa z različnih pogledov; je politično in religiozno in gospodarsko. Po mojem mnenju vsi ti pogledi ne ovirajo, da v pametno urejeni avtonomni skupnosti Slovenci ohranijo za svoje kulturno duhovno življenje svoj posebni jezik (13. 12. 1922).

Enako je mislil tudi Matija Murko, profesor slovenske filologije na univerzah

na Dunaju, v Gradcu in v Leipzigu. Odkar je 1920. leta Vladimir Čarović preprečil, da bi kot »politično sumljiv« postal profesor v Zagrebu, je Murko predaval južnoslovanske jezike in književnost na Karlovi univerzi v Pragi. Od tam je pisal Ramovšu: »Kaj bo z akademijo? Spremljam poročila, ki so očitno vznemirljiva. Srbi in Hrvatje še nimajo pravega smisla za slovenistiko. Med kosilom 1. decembra (dan združitve) se je poslanik Andjelković čudil, da smo Slovenci govorili v »dialektu« in z nekim sekretarjem sem veliko razpravljaj o tem, ali je slovenščina »dialekt«. Najbolj prepričljiv argument mi je bil, da so nekoč vse slovanske jezike imenovali dialekte ali narečja« (15. 12. 1929).

Okrepljene težnje po centralističnem odločanju o jezikovnih in kulturnih vprašanjih so slovenske slaviste odvrnile od Južnoslovanskega filologa, od leta 1930 dalje je tudi sam Ramovš nehal sodelovati. »Prav dobro razumem vaše nezadovoljstvo, ki ste ga izrazili s tem, da morate vso stvar v Južnoslovanskem filologu voditi sami. Ali reči moram, na drugi strani, da imam zase mirno vest. Ako pridejo trenutki, ko čutite, da vam ne piše ne Zagreb ne Ljubljana, je po mojem krivda predvsem v tem, da se med sabo premalo in preveč na redko pogovarjamo« (30. 1. 1931).

Če so se odnosi v Južnoslovanskem filologu še mogli razložiti z Beličevo veliko avtoritarnostjo in z njegovim nagnjenjem, da vse drži v svojih rokah, se odnos do mlade univerze v Ljubljani ni mogel razumeti drugače kot določena politika. Ramovš je pisal Murku, da proti razvoju univerze v Ljubljani delujejo »vsi beograjski profesorji (razen Cvijića), da je Belić prav tako veliki protun (nasprotnik) in da prav tako zavirajo razvoj zagrebške univerze« (28. 4. 1920).

Kot rektor je bil Ramovš prisiljen, da svoje sodelavce in tudi sebe brani pred ovadbami. Na hrbtni strani ministrovega pisma z zahtevo, da se izjasni o obtožbi, da je govoril proti kralju, je napisal: »Vsaka denunciacija je kot izraz nizkotnega mišljenja tendenciozna in taka, da se dostojnemu človeku upre reagirati nanjo. Tudi meni se upira odgovor na vaše pismo, vendar vam odgovarjam, ker nočem, da bi se mislilo, da se iz razlogov, ki bi tangirali mojo čast, izogibam odgovoru« (13. 1. 1932).

Skromne dotacije, ki so jih odobraval v Beogradu, so prisilile Ramovša, da opozori ministra Korošca, da je ljubljanska univerza v tako »žalostnem položaju«, da bo »prišel čas, ko bo treba reči, da znanstvenega naraščaja sploh nič več ni; razvoj univerze in s tem tudi del razvoja naše narodne kulture usahne tako sam po sebi, se zaduši.«

V istem pismu Ramovš piše, da je najvažnejša zadeva za univerzo izgradnja knjižnice. V Sloveniji je že stekla akcija za zbiranje sredstev. Ramovš je prosil, naj tudi v Beogradu to razumejo in predvidijo v proračunu tudi delež sredstev za gradnjo knjižnice. Ramovš je nato izražal prepričanje, »da bo kraljevska vlada s tako gesto koristila ne le tej kulturni instituciji sami, marveč bo narodu izpolnjena želja rodila hvaležnost, vdanost in tudi pripravljenost na žrtve« (nedatirano pismo).

Kljub vsemu naštetemu ima osrednje mesto v dopisovanju med Ramovšem in Beličem na tej kulturno nacionalni ravni ustanovitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Ramovš si je prizadeval od leta 1921, od ustanovitve Znanstvenega društva. V prvem poskusu leta 1929, da bi se društvo dvignilo na raven akademije, je računal na podporo zelo vplivnega Belića. V pismu, ki ga je v znak posebne pozornosti napisal v srbskem jeziku, Ramovš pravi: »Obračam se danes na vas kot na človeka, o katerem vem, da je vedno kazal do človeka-prijatelja veliko nagnjenje, dobroto in ljubeznivost, z nekim zelo važnim vprašanjem. Rek-

tor naše univerze je sprožil akcijo, da bi se proslava desete obletnice obstoja ljubljanske univerze počastila tako, da se v Ljubljani ustanovi akademija znanosti. . . Rektor je o tem obvestil ministra prosvete in ministrstvu, je bil predan projekt zakona, ki so ga podpisala štiri ljubljanska kulturna društva. Znano mi je tudi, da minister ni navdušen in da misli, da je treba stvar za dolgo časa odložiti.«

Ramovš je obveščal Belića o nameri, da se akademija ustanovi ne glede na mnenje ministrstva. Hkrati se je zanimal, kako bi v Beogradu razumeli »takšen način ljubljanske akademije« in njegov možni vstop vanjo. »Kakšno stališče, je vprašal Belića, bi zavzela vaša akademija proti taki sestri-nesestri« (17. 5. 1929).

V odgovoru je Belić povedal: »Odkrito vam bom povedal, kaj mislim. Menim, da mora imeti vsa naša država eno splošno skupno akademijo. . . Čeprav Beograd ni šovinističen, se bo takšno nasilno ustanavljanje tretje akademije nedvomno razumelo kot nadaljevanje separatističnih prizadevanj ali vsaj prizadevanj, da tudi Ljubljana v ničemer ne zaostane za Beogradom in Zagrebom. . . Ne smete me napačno razumeti. Razumem potrebo slovenske znanosti, da ima svoj domači center in svoj znanstveni institut, ki bo delal ista dela, ki zadevajo vaš narod; vendar menim, da mora imeti vsaka država eno akademijo kot pravo skupno znanstveno reprezentacijo. Ni le potrebno, da se akademiki zbirajo po istih merilih, temveč je hkrati potrebno, da se v tujini predstavljamo kot ena država in da se položaju akademika da potrební ugled. Iz vsega tega vidite, da bo 'samozvana' akademija, kot jo vi imenujete, lahko samo privatna ustanova; zato, tudi mislim, da je bolje, da dobi ta ustanova kakšno drugo ime, če jo boste že odpirali« (24. 5. 1929).

V kratkem sta sledili še dve Belićevi pismi Ramovšu. V enem ga je obveščal, da je ustanavljanje akademije v Ljubljani načel na predsedstvu Srbske akademije znanosti in umetnosti, – »ker so naši doumeli, da je vprašanje zelo resno« (18. 6. 1929). V naslednjem pismu je Belić, kot sam pravi, »brez vsake diplomatske spretnosti« prešel »in medias res«. »Mislim, je pisal, da ni treba preveč hiteti in preveč pritiskati. . . Razumeli me boste in trdno sem prepričan, da je v tem vprašanju treba delati previdno in morda celo drugače, kot ste vi začeli. Ne samo zato, ker je stvar nova, ne zato ker je danes lažje govoriti proti vsaki stvari kot zanjo, temveč zato, ker to vaše vprašanje ni novo in preden se ustvarijo pogoji za novo mišljenje, je treba razbijati stare zablode etc.« (8. 7. 1929).

Svoja stališča o ustanavljanju akademije v Ljubljani je Belić predstavil tudi javno: v uvodniku Pravde (5. 9. 1929) in v intervjuju in istem listu (25. 9. 1929).

Ramovš je vse to prizadelo. Belićev predlog, da bi mu podelili red Karadjordjeve zvezde IV, je bil poskus kompenzacije. »Iznenadila me je Karadjordjeva zvezda IV, je pisal Ramovš Beliću, za katero stojite vi. . . Zahvaljujem se vam za to, ker hočete iz malega Ramovša narediti malo večjega« (2. 11. 1929). Toda v pismu Želimiri Gašparikovi je Ramovš dal duška svojemu pravemu razpoloženju. Ob neuspelem poskusu ustanovitve akademije ji je pisal: »Jaz sem naprej vedel, da se bo izšla vsa akcija negativno; kdor ima vpogled v naše politične razmere, je moral vedeti, da bo ta stvar smatrana za politicum, za separatistično institucijo. Tako se je de facto zgodilo. . . Kar me v celi stvari najbolj jezi, pa je taktika, s katero sta akademiji v Zagrebu in Beogradu našo akcijo tretirali. Tu se vidi, da je Ljubljana v Evropi, drugo pa kaže na posledice stare bizantinske politike, ki ni modrost, marveč neiskrenost. Jaz imam rad za nasprotnika človeka z odprtim vezirjem ali človeka, ki se bori z vsem drugim prej, kot z mečem, takih ne ljubim in se z njimi raje potem sploh ne bijem« (21. 12. 1929).

Ramovš se ni več obračal k Beliću za pomoč ob ustanavljanju akademije

v Ljubljani, vendar pa ga je obveščal, da je tudi Znanstveno društvo, s katerim bi se po Beličevem mnenju Slovenci morali zadovoljiti, v zelo žalostnem položaju. Vzrok je bil v zelo skromnih subvencijah, o katerih se je odločalo v Beogradu. Ramovš je Beliča spomnil na njune pogovore o tem in na obljube, ki jih je Belič dal, in mu je pisal: »zato se ne smete čuditi, ako vas danes osebno prosim, da bi storili v tem pogledu vse one korake, ki jih smatrate za potrebne za to, da dobi društvo večjo subvencijo; saj si morate predstavljati, da za 20.000 din ni nič opravljeno« (4. 11. 1930). Da bi razumeli stvarno vrednost te subvencije, navaja Rotar podatek, da je Učiteljska tiskarna v Ljubljani za tisk Beličeve študije O dualu u slovenskim jezicima dobila 32.000 dinarjev, kar je bilo ocenjeno za zelo ugodno ceno.

Predlog o ustanovitvi akademije so Slovenci obnovili 1935. leta. Toda predlog je, kot pravi Ramovš v pismu dr. Antonu Korošču, ostal brez odgovora ministrstva v Beogradu. Zaradi negativnega stališča Beograda je Ramovš demonstrativno odstopil s položaja rektorja Univerze v Ljubljani.

Iz dopisovanja Ramovš-Belič lahko sklepamo, tudi pobuda Slovencev 1938. leta ni naletela na Beličevo razumevanje. Da bi spoznal stališča Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu, se je Ramovš obrnil na akademika Stjepana Ivšića, slavista, enega najboljših dialektologov. Ivšić je opozoril, da ni »zaupna oseba« predsednika Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, zato tudi ni seznanjen z razgovori o pobudi Slovencev. Povedal pa je svoje osebno mnenje: »Ti veš, je odgovoril Ramovšu, da ne spadam med tiste, ki pod plaščem integralnega jugoslovanstva izvajajo druge igre, zdi pa se mi zato tudi popolnoma prav, da tudi vi Slovenci dobite svojo akademijo, ki ne bo, kot sam praviš, nevredna družica naše in beograjske« (4. 1. 1938).

Prebijajoč se skozi nerazumevanje in premagujoč odpor Srbske kraljevske akademije in Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti, so Slovenci končno 11. avgusta 1938 izbojevali pravico do ene od najpomembnejših institucij svoje nacionalne kulture. Da je sedemnajstletno neutrudno prizadevanje Ramovša obrodilo sad, je tudi velika zasluga Slovencev v jugoslovanskem državnem vrhu, ministra za notranje zadeve dr. Antona Korošca.

Toda zadržanost, trmasto izražena na eni strani, je neprestano krepila nezaupanje na drugi strani. Politična enotnost jugoslovanskih narodov za Slovence ni pomenila tudi nacionalno kulturne enotnosti. Zanje je bilo ohranjanje nacionalne individualnosti skozi jezik in institucije nacionalne kulture pogoj za državno enotnost. Srbi so državni razlog postavljali nad nacionalno kulturne pravice drugih narodov in so v vsaki manifestaciji teh pravic videli izraz separatizma. To je krepilo dve različni konceptiji države in je dolgoročno moralo voditi v oddaljevanje.